

УДК 343.265

Щирська В. С., здобувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права НАВС

Проблемні питання звільнення від покарання з випробуванням наркозалежних осіб, що вчинили злочин, передбачений ст. 317 КК України

У статті проаналізовано проблемні питання звільнення від покарання з випробуванням наркозалежних осіб, що вчинили злочин, передбачений ст. 317 КК України та обґрунтовано пропозиції щодо обов'язкового проходження курсу лікування від наркоманії під час застосування цієї заохочувальної норми суб'єктами цього правопорушення.

Ключові слова: звільнення від покарання з випробуванням, лікування від наркоманії, організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

В статье проанализированы проблемные вопросы освобождения от наказания с испытанием наркозависимых лиц, которые совершили преступление, предусмотренное ст. 317 УК Украины и обоснованы предложения относительно обязательного прохождения курса лечения от наркомании во время применения этой поощрительной нормы субъектами данного правонарушения.

Ключевые слова: освобождение от наказания с испытанием, лечение от наркомании, организация или содержание мест для незаконного употребления, производства или изготовления наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов

The article analyzes the problematic issues of exemption from punishment to the test of drug-dependent persons, who have committed a crime under Art. 317 of the criminal code of Ukraine and proposals concerning compulsory treatment for drug addiction at the time of application of this incentive norms punished for that offence.

Keywords: exemption from punishment to the test, treatment for drug addiction, organizing or running places for illegal use, production or manufacture of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues.

Актуальність. Сучасна кримінально-правова політика протидії вживанню, виробництву та виготовленню наркотичних засобів, психотропних речовин, та їх аналогів характеризується активним використанням заохочувальних кримінально-правових норм. Досить часто до осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з організацією або утриманням місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, застосовують звільнення від відбування покарання з випробуванням, оскільки суд вважає, що їх виправлення можливе без реального відбування покарання. Водночас такого роду кримінально-правові заходи не завжди ефективні, про що свідчать численні випадки рецидиву злочинів в першу чергу з боку наркозалежних правопорушників. Відтак актуальним є дослідження обґрунтованості та ефективності застосування звільнення від покарання з випробуванням щодо осіб, які вчинили злочини, передбачений ст. 317 КК України.

Аналіз останніх досліджень. На проблеми звільнення від покарання звертали увагу такі науковці, як Ю.В. Баулін, П.С. Берзін, І.Г. Богатирьов, В.М. Бурдін, О.П. Горох, О.О. Дудоров, А.І. Золотарьов, О.О. Книженко, А.О. Клевцов, О.Ф. Ковітіді, І.В. Красницький, В.Т. Маляренко, В.О. Меркулова, А.А. Музика, Є.С. Назимко, Є.О. Письменський, М.І. Хавронюк, П.В. Хряпінський, С.Д. Шапченко, С.С. Яценко та інші.

Незважаючи на це окремі кримінально-правові аспекти звільнення від відбування покарання з випробуванням осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з організацією або утриманням місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, залишаються дискусійними.

Метою статті є формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вирішення проблемних питань звільнення від покарання з випробуванням наркозалежних осіб, що вчиняють злочини, передбачені ст. 317 КК України.

Виклад основного матеріалу. А.А. Музика слушно відмітив, що проблема звільнення від покарання та його відбування безпосередньо пов'язана з правами людини (як винуватого, так і потерпілого), втілює реалізацію принципів гуманізму і справедливості у кримінальному праві (що відчуває на собі кожен другий засуджений), значною мірою відображає форму і зміст кримінальної відповідальності [1, 343].

На думку М.І. Хавронюка, звільнення від відбування покарання з випробуванням є певним проміжним кримінально-правовим заходом між покаранням та звільненням від покарання [2, 344].

Застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням за переконанням Г.А. Далматової є найдоцільнішим у сучасних умовах розвитку [3, 311].

Відповідно до ч. 1 ст. 75 КК України якщо суд при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Відтак передумовами звільнення від відбування покарання з випробуванням є вчинення злочину та призначення покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

За вчинення злочину, описаного у ч. 1 ст. 317 КК України, може бути призначене покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, а за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 317 КК України, — у виді позбавлення волі на строк від чотирьох до восьми років з конфіскацією майна. Відтак, у разі засудження за вчинення злочину, передбаченого ст. 317 КК України, до покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років суд може застосувати звільнення від відбування покарання з випробуванням.

На підставі ч. 2 ст. 75 КК України суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди узгоджено покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, позбавлення волі на строк не більше п'яти років, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням.

У вищезазначених випадках суд ухвалює рішення звільнити засудженого від відбування призначеного покарання, якщо він протягом визначеного іспитового строку не вчинить нового злочину і виконає покладені на нього обов'язки. Тривалість іспитового строку та обов'язки, які покладаються на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, визначаються судом. Іспитовий строк встановлюється судом тривалістю від одного року до трьох років (ч. 4 ст. 75 КК України).

Іспитовий строк та обов'язки, що покладаються на звільненого від відбування покарання з випробуванням хоч не є покаранням однак утворюють для нього певні обмеження. У зв'язку з цим І.Г. Богатирьов логічно стверджує, що звільнення від відбування покарання з випробуванням слід розуміти як систему випробування, що застосовується судом до осіб, які можуть виправитися без відбування призначеного основного покарання [4, 158].

При цьому як слушно зазначає Є.О. Письменський роль призначеного покарання при звільненні від відбування покарання з випробуванням зводиться винятково до погрози його реального виконання, яка повинна змушувати особу переосмислити свою поведінку, замислитися про її моральну складову, докласти певних зусиль для недопущення вчинення нових злочинів [5, 98].

У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням суд відповідно до ч. 1 ст. 76 може покласти на засудженого такі обов'язки: 1) попросити публічно або в іншій формі пробачення у потерпілого; 2) не виїжджати за межі України на постійне проживання без дозволу кримінально-виконавчої інспекції; 3) повідомляти кримінально-виконавчу інспекцію про зміну місця проживання, роботи або навчання; 4) періодично з'являтися для реєстрації в кримінально-виконавчій інспекції; 5) пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб.

Контроль за поведінкою таких засуджених здійснюється кримінально-виконавчою інспекцією за місцем проживання засудженого, а щодо засуджених військово-службовців – командирами військових частин (ч. 2 ст. 76 КК України).

Залежно від обставин кримінального провадження суд на власний розсуд визначає, які обов'язки слід покласти на засудженого у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням. Однак як зазначає А.В. Андреев на особу, яку звільняють від покарання з випробуванням, можна не покладати жодних обов'язків [6, 243].

Вивчення судової практики дає підстави стверджувати, що засуджуючи наркозалежних осіб за вчинення злочинів, передбачених ст. 317 КК України, у тому числі, у разі сукупності кримінальних правопорушень, суди здебільшого звільняють їх від відбування покарання з випробуванням на підставі ст. 75 та 76 КК України.

При цьому суд найчастіше зобов'язує: не виїжджати за межі України на постійне місце проживання без дозволу органів кримінально-виконавчої інспекції; повідомляти кримінально-виконавчу інспекцію про зміну місця проживання, роботи або навчання; періодично з'являтися до неї для реєстрації.

Однак незважаючи на те, що значна частина засуджених потребує лікування, суди не зобов'язують наркозалежних пройти курс лікування. *Так, наприклад, суд встановивши, що обвинувачений перебуває на обліку у лікаря-нарколога з діагнозом: «поведінкові та психічні розлади викликані вживанням опіоїдів і психостимуляторів, синдром залежності, активне вживання», звільнив останнього на підставі ст. 75 КК України, за умови, що він на протязі одного року шести місяців іспитового строку не вчинить нового злочину та виконає покладені на нього обов'язки. Крім того, на підставі п. 2, 3, 4 ч. 1 ст. 76 КК України засудженого зобов'язано не виїжджати за межі України на постійне місце проживання без дозволу органів кримінально-виконавчої інспекції; повідомляти кримінально-виконавчу інспекцію про зміну місця проживання, роботи або навчання; періодично з'являтися для реєстрації в кримінально-виконавчу інспекцію [7].* Аналогічні рішення

щодо звільнення від покарання з випробуванням наркозалежних осіб, що вчинили злочин, передбачений ст. 317 КК України приймають й інші суди [8; 9].

Така судова практика потребує змін. Суди повинні зобов'язувати наркозалежних осіб, що вчинили ці злочини пройти курс лікування, адже для цього є необхідні підстави.

На думку Є.О. Письменського обов'язок пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб може бути покладений за умови, що особа страждає на специфічний різновид захворювань і потребує лікування від нього [5, 98].

О.О. Книженко вважає, що такий обов'язок суд має право покласти на засудженого в разі доведення факту зловживання алкоголю, наркотичних речовин, а також за наявності медичного висновку про необхідність пройти відповідний курс [10, 151].

Таким чином, для того щоб встановити необхідність застосування цього обов'язку слід встановити факт зловживання наркотичними засобами, психотропними речовинами та їх аналогами, що підтверджується відповідним медичним висновком.

У зв'язку з цим І.І. Митрофанов наводить критерії покладення судом на наркозалежну особу, яка звільняється від покарання з випробуванням, такого обов'язку. Це зокрема 1) наявність захворювання на наркоманію в особи, щодо якої приймається рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням, на початкових стадіях, що підтверджене висновком судової експертизи лікарів-наркологів; 2) наявність бажання зазначеної особи позбавитися залежності від наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; 3) наявність у засудженого сім'ї (соціального оточення), що має позитивно впливати на нього в процесі постлікувальної реабілітації; 4) наявність такого матеріального стану засудженого або його сім'ї, що дозволить пройти курс лікування від наркоманії при проведенні платного лікування; 5) можливість працевлаштування після проходження курсу протинаркоманійного лікування [11, 4-10].

Неврахування потреби у лікуванні наркозалежних осіб, що вчинили злочин, передбачений ст. 317 КК України, та суміжні з ним протиправні діяння негативно впливає на стан запобігання злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів та злочинності в цілому, оскільки такі особи продовжують вживати наркотичні засоби, психотропні речовини та аналоги і відповідно вчиняти злочини, зокрема передбачені ст. 317 КК України.

Як слушно наголошує А.О. Клевцов ці хвороби є підґрунтям для вчинення злочинів, а також є загрозою для самих хворих. З цією метою судом у таких випадках може встановлюватися такий обов'язок, який має на меті, перш за все, профілактичну спрямованість. Курс лікування проводиться у спеціальних медичних закладах, де таким хворим надається необхідна медична допомога до їх повного одужання або полегшення стану здоров'я. Виконання цього обов'язку повинно засвідчуватися довідкою медичного закладу про проходження курсу лікування засудженим [12, 134].

А.А. Музика і О.П. Горох пропонували включити до такого обов'язку лікування від токсикоманії [13, 165]. Водночас інші вчені з профілактичною метою пропонують передбачити як обов'язок заборону відвідування певних місць, що визначаються судом, з урахуванням характеру вчиненого злочину та особи винного [14; 15]. Такий обов'язок спрямований на недопущення подальшого вживання наркозалежними засудженими за ст. 317 КК України наркотичних засобів та рецидиву злочинної. Однак без проходження курсу лікування такий обов'язок виглядає малоефективним.

Вивчення судової практики свідчить про те, що через нетривалий час після вчинення першого злочину у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів засуджені особи як правило продовжують злочинну діяльність, а інколи навіть у ще більших масштабах.

Так, наприклад, наркозалежний засуджений 20 січня 2009 р. за ч. 2 ст. 307 КК України уже в період з червня 2010 р. по серпень цього ж року вчинив низку нових злочинів, передбачених ч. 1 ст. 306, ч. 2 ст. 307, ч. 2 ст. 309, ч. 1 ст. 317 КК України. У цьому випадку суд аргументовано визначив остаточне покарання у вигляді шести років позбавлення волі з поміщенням до кримінально-виконавчої установи з конфіскацією коштів, одержаних злочинним шляхом, та з конфіскацією всього майна [16].

Призначення покарання у вигляді реального позбавлення волі, що полягає в ізоляції від суспільства дає можливість особі хоча б на деякий час відмовитись від вживання наркотичних засобів та фактично унеможлиблює вчинення протягом часу відбукання покарання нових злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Такої позиції дотримуються й деякі судді.

Так судом встановлено, що підсудний не має визначених занять, страждає на наркоманію та потребує лікування. У зв'язку з цим суд прийняв рішення за вчинення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 307, ч. 2 ст. 309, ч. 1 ст. 317, ч. 2 ст. 317 КК України, застосувати покарання за сукупністю злочинів у виді позбавлення волі строком на 6 років [17].

У такий спосіб відбувається відсторонення особи від вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів. А відтак після звільнення з місць позбавлення волі є шанс, що вона перестане вживати вказані речовини якщо не на завжди, то хоча б на певний час і як наслідок більша вірогідність припинення злочинної діяльності у майбутньому.

Висновки. *Отже, застосування звільнення від покарання з випробуванням у разі вчинення злочину, передбаченого ст. 317 КК України, є виправданим кроком на шляху запобігання цьому виду кримінальних правопорушень. Водночас під час застосування цієї заохочувальної кримінально-правової норми щодо наркозалежних осіб обов'язковим повинен бути курс лікування від наркоманії суб'єктів цього правопорушення.*

Відтак пропонуємо обов'язок пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб передбачений п. 5 ч. 1 ст. 76 КК України, визнати обов'язковим.

З огляду на це статтю 76 КК України необхідно доповнити частиною третьою такого змісту: «Суд зобов'язаний покласти на особу обов'язок пройти курс лікування від алкоголізму, наркоманії або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб, у разі наявності у засудженого такого захворювання».

ЛІТЕРАТУРА:

- Музика А. А. Вітчизняне дослідження проблем звільнення від покарання та його відбування (нетрадиційна рецензія) / А. А. Музика // Наука і правоохорона. — № 1 (19). — 2013. — С. 343–358.
- Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи:

порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк. — К., 2006. — 1048 с.

3. Далматова Г. А. Сучасний стан і тенденції розвитку інституту звільнення від відбування покарання з випробуванням / Г. А. Далматова // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — № 2 (28). — 2012. — С. 310-316.

4. Богатирьов І. Г. Місце та роль звільнення від відбування покарання з випробуванням у системі видів звільнення від покарання, передбачених КК України / І. Г. Богатирьов // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2010. — № 1. — С. 152-158.

5. Письменський С. О. Звільнення від покарання та його відбування: проблеми кримінального законодавства та практики його застосування : монографія : передм. д-ра юрид. наук, доц. М.І. Хавронюка ; [наук. ред. д-р юрид. наук, проф. О.О. Дудоров]. — Луганськ : ТОВ „Віртуальна реальність”, 2011. — 386 с.

6. Андреев А. В. Законотворчі та правозастосовні проблеми звільнення від покарання з випробуванням / А. В. Андреев // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. — № 4. — 2012. — С. 236-245.

7. Вирок Тернівського міського суду Дніпропетровської області від 28 травня 2013 р. Справа № 194/1021/13-к [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31434342>

8. Вирок Баглійського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 24 травня 2013 р. № 207/1515/13-№ 1-кп/207/89/13 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31406212>

9. Вирок Радомишльського районного суду Житомирської області від 25 жовтня 2011 р. № 1-165/11 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/20236448>

10. Книженко О. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за кримінальним правом України : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08 / Книженко Оксана Олександрівна. — Харків, 2003. — 207 с.

11. Митрофанов І. І. Кримінально-правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / Митрофанов Ігор Іванович. — Дніпропетровськ, 2009. — 20 с.

12. Клевцов А.О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням неповнолітніх за кримінальним законодавством України : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08 / Клевцов Андрій Олексійович. — Дніпропетровськ, 2009. — 210 с.

13. Музыка А.А. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів : монографія / А.А. Музыка, О.П. Горох. — Хмельницький : вид-во Хмельницького університету управління та права, 2010. — 256 с.

14. Клевцов А.О. Інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням в Україні: сучасний стан та шляхи вдосконалення / А.О. Клевцов // Вісник Запорізького юридичного інституту. — 2005. — № 1. — С. 176-178.

15. Богатирьов І.Г. Статті 75, 76 Кримінального кодексу України потребують удосконалення / І.Г. Богатирьов, О.М. Звенигородський // Південноукраїнський правничий часопис. — 2007. — № 3. — С. 91.

16. Вирок Голопристанського районного суду Херсонської області від 23 травня 2011 р. Справа № 1-66/11 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/16172503>

17. Вирок Олександрійського міського районного суду Кіровоградської області від 6 лютого 2013 р. Справа № 1118/1795/12 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29200056>

